La primera denúncia per aturar un Estatut d'Autonomia

Joan Esculies Serrat

Al febrer del 2006, quan faltaven quatre mesos per a l'aprovació en referèndum de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya vigent, el partit Alternativa Española (AES) va presentar una querella al Tribunal Suprem contra l'aleshores president del Govern espanyol, José Luis Rodríguez Zapatero, Josep Lluís Carod-Rovira i Artur Mas. La formació ultraespanyolista va acusar-los dels delictes de rebel·lió, sedició i ultratge a Espanya perquè amb les negociacions i la reforma de l'Estatut podien haver vulnerat la Constitució. Al juny següent el Suprem la va arxivar.

L'acció és una mostra del que ha esdevingut en els darrers anys pràctica habitual d'organitzacions com l'AES o sindicats d'ultradreta com Manos Limpias contra qualsevol intent de reorganització de l'Estat de les Autonomies sorgit, sobretot, del nacionalisme català. Unes accions que els han reportat més notorietat que no pas èxit de les seves denúncies. El següent article demostra, a partir de docu-

mentació inèdita procedent de l'Archivo Histórico Nacional (AHN), que la voluntat d'aturar aquesta reorganització política, per part de l'ultraespanyolisme, a través dels tribunals mitjançant la denúncia dels impulsors del canvi, no és un fenomen recent i que té un primer precedent en el marc de la campanya autonomista de 1918-1919.

La campanya autonomista de la tardor del 1918 – hivern del 1919

A partir de la signatura de l'armistici de la Primera Guerra Mundial, l'11 de novembre de 1918, el catalanisme va entrar en una fase d'agitació. A Barcelona es van celebrar diverses manifestacions aliadòfiles i hostils amb la monarquia. Les esquerres van aprofitar la conjuntura política per treure rèdit de la campanya maniquea que durant la Gran Guerra havia presentat la Lliga Regionalista com a germanòfila. Per aconseguir-ho, el 15 de novembre, la minoria republicana a les Corts va presentar una proposició que concedia a Catalunya "l'autonomia integral". La proposta va tenir mala acollida en el consell de ministres presidit pel liberal Manuel García Prieto. Els lligaires també van mostrar-se neguitosos pel moviment republicà (J. Esculies, D. Martínez Fiol 2014: 180-185).

Després d'una reunió de Francesc Cambó amb el rei Alfons XIII, la Lliga va encetar una campanya que pogués dirigir i a la qual l'esquerra catalanista i els nacionalistes radicals es poguessin sumar amb facilitat i hi quedessin supeditats. Als publicistes lligaires no els va resultar difícil d'aprofitar una consulta feta al juliol, ja en previsió de l'exaltació que acompanyaria la fi de la guerra, durant la Quarta Setmana Municipal de l'Escola de Funcionaris de l'administració local, entre els ajuntaments catalans. Es preguntava si aquests desitjarien una major autonomia per a ells i també per a Catalunya (B. de Riquer 2013: 111-122). La consulta va rebre el suport del 98% dels consistoris. A continuació, el president de la Mancomunitat, Josep Puig i Cadafalch, va constituir una ponència per redactar

unes "Bases per a l'Autonomia de Catalunya", que van formar els tres exministres presents —Cambó, Felip Rodés i Joan Ventosa Calvell— i un representant de cadascun dels altres partits catalans, que van afegir-se com a consellers adjunts als del consell permanent de la Mancomunitat.

El dia 25 de novembre es va aprovar un document delimitant les competències reservades a l'Estat i atribuint la resta a un govern català i a continuació Puig i Cadafalch va lliurar la proposta a García Prieto, que la va rebre amb fredor. No pas pel text en ell mateix, sinó per la demanda: el contingut del document era el menys transcendent. La primera conseqüència de la crisi provocada per la petició d'autonomia catalana fou, precisament, la seva dimissió. En començar el mes de desembre, el comte de Romanones va presentar un govern liberal més feble que el seu predecessor, format únicament per la seva facció. D'entrada, el nou president va semblar més predisposat a dialogar sobre les Bases. Les fraccions majoritàries, tant de liberals com de conservadors, però, van iniciar de seguida una intensa campanya contra la proposta d'autonomia, incloent el boicot als productes catalans i traient, com ja era costum, l'espantall del separatisme.

Enmig d'un ambient cada vegada més escalfat, el 10 de desembre va començar la defensa del projecte al Congrés. Cambó, a causa de la reunió amb Alfons XIII, esperava un camí planer, però va trobar una oposició ferotge a la proposta catalana. Desenganyat, el líder regionalista va forçar la retirada de la cambra dels diputats lligaires enmig d'un intercanvi de crits de "separatistas" i "separadores". L'actuació volia presentar-se com un toc d'alerta a Romanones sobre la deriva que podia prendre l'assumpte si no se solucionava (A. Balcells 2010: 27-40). Actuar per despit, però, només va enverinar la situació i l'exaltació del debat a Corts va traslladar-se a la Rambla de Barcelona. Malgrat la prohibició del Govern Civil, a la capital catalana es van succeir manifestacions gairebé diàries en què sobretot va prendre-hi part el nacionalisme radical català que començava a organitzar-se (J. Esculies 2013).

Aviat va quedar clar que la maniobra de Cambó s'escapava de les mans de la Lliga. Per apaivagar la situació i sortir de l'atzucac, el comte de Romanones va plantejar la creació d'una comissió extraparlamentària, en la qual participaven onze representants catalans, per preparar una ponència conciliatòria amb les demandes de Catalunya. De la comissió n'havia de sortir un projecte d'Estatut d'Autonomia que s'hauria de presentar al Congrés al començament de febrer del 1919. A continuació va tancar les Corts i va marxar a París per assegurar que els aliats, que redibuixaven el mapa d'Europa a la Conferència de Pau de París, no intervindrien en la política interna espanyola (Núñez Seixas 2010).

L'aparició de la Liga Patriótica Española

Davant les manifestacions dels separatistes catalans a la Rambla, la policia i l'exèrcit van fer el de sempre: desfer-les a cop de sabre, amb les conseqüents detencions. En aquest ambient borbollejant, els dies previs a Nadal es va organitzar a Barcelona una nova entitat, la Liga Patriótica Española, "cuyo fin es combatir el separatismo y afirmar la unidad española", segons la pròpia definició i d'acord amb el seu pamflet o manifest fundacional, *¡Viva España!* L'entitat ultraespanyolista, que deixava clar que no tenia finalitats polítiques, el primer que va fer una vegada constituïda fou anar a veure el capità general i el governador civil per posar-se a les seves ordres "para todo lo que suponga el mantenimiento de la integridad de la patria". Es tractava d'un subterfugi per explicitar la seva acció de dedicar-se, amb garrots i pistoles, i amb condescendència policial, a dissoldre les manifestacions dels separatistes (E. Ucelay-Da Cal 1979).

El president de la Liga Patriótica era Jaime Bordas Figueras, un procurador suspès i processat per delictes d'estafa, casat, de quarantados anys i domiciliat a la plaça dels Àngels de Barcelona, 4rt 2-2. El secretari de l'ens era Juan Rosich, procedent del sector romanonista del Partit Liberal. A la Liga Patriótica confluïen, entre d'altres, oficials

de paisà, funcionaris de rang baix, policies fora de servei, descontents mauristes, lerrouxistes i fins i tot mestres que "desean que la enseñanza continúe dándose en castellano". L'entitat assegurava, de manera del tot irreal, que, en començar el gener del 1919, tenia entre quatre i set mil adherits. Segons els separatistes, eren "els que viuen de la sopa boba: militars, alguns empleats de Correus, Telègrafs i Telèfons, del Govern Civil, carlinots i mandres". En conjunt, els membres de la Liga Patriótica pertanyien a un sector eminentment vinculat a l'Administració pública espanyola a Barcelona, que temia que una autonomia catalana pogués repercutir en les seves posicions laborals.

Una *autonomia* que ja havia començat amb la Mancomunitat i amb una organització administrativa que requeria l'ús del català per accedir a les seves places. De manera simplificada, doncs, el que s'esdevingué aquells dies fou un ball de bastons entre dos sectors. D'una banda, els qui projectaven una esperança en el canvi de l'*statu quo* per deixar el sector serveis a les botigues i despatxos i llaurar-se un futur professional en una Administració pública catalana amb més múscul que la Mancomunitat. I, de l'altra, aquells que temien, perquè en primer lloc se sabien poc hàbils amb la llengua catalana, que una autonomia més gran afectés els seus llocs de treball, i que, per tant, no volien alterar l'*statu quo* polític per por de perdre el que tenien.

Els enfrontaments es produïen a la Rambla i als carrers de Ciutat Vella. La Liga Patriótica tenia la seva seu sobre el Teatre Petit Pelayo, a la Rambla de Canaletes, 7. En canvi, el centre *espiritual* d'on emanava el separatisme era el Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria (CADCI), al capdavall de la rambla de Santa Mònica, 20. Es tractava, doncs, d'una lluita per guanyar l'espai urbà i així guanyar visibilitat al centre de la ciutat (J. Esculies 2014). L'enfrontament va deixar morts per ambdues bandes. Els ultraespanyolistes van assassinar els barcelonins Manuel Miralpeix, de disset anys, i l'orfeonista de quinze anys Joan Benet (ARCB; J.M. Francés 1962: 334). Tampoc els separatistes no van romandre passius i van ocupar-se d'aconseguir algunes pistoles per tornar-s'hi més enllà de les garrotades. Miquel Albert Barris, membre de la Joventut Nacionalista La Falç, va formar

part d'una comitiva d'intransigents que va entrevistar-se amb l'aleshores president de la Mancomunitat, Josep Puig i Cadafalch, per fer-li notar que sense armes de foc no es podien defensar, i se li va facilitar d'incògnit una pistola (M.A. Barris 1939). Els catalanistes intransigents també van causar baixes; un tinent de seguretat, per exemple, va morir després de rebre dos trets al carrer de la Cera.

Al final de gener del 1919 una delegació de la Liga Patriótica va anar a Madrid per fer la conferència "La autonomía integral para Cataluña y la Liga Patriótica", que a la pràctica era la presentació dels seus eixos. Bordas va carregar contra les autoritats espanyoles perquè permetien redactar documents en català i per la consecució de la Mancomunitat, ja que considerava que l'autonomia era un perill per a Espanya. Va afegir que l'Administració catalana estava carregada de deutes, va demanar un sistema judicial únic per a tot l'Estat i la dissolució del CADCI. I va afegir que la Liga Patriótica exigiria un carnet als comerciants per saber "quién es patriota y quién separatista". Al final de mes, tant el local del CADCI com el de la Liga Patriótica foren clausurats per evitar més aldarulls.

Mentrestant, el Consell de la Mancomunitat va elaborar un projecte d'Estatut per sotmetre'l a la seva assemblea extraordinària. La reunió va tenir lloc el 24 de gener i dos dies després una assemblea amb batlles i regidors delegats dels municipis catalans va ratificar el projecte al Palau de la Música Catalana. Però, en reobrir-se les Corts al començament de febrer del 1919, tan sols s'hi va debatre el text encarregat per Romanones a la comissió extraparlamentària, molt limitat i que no satisfeia les demandes regionalistes i, molt menys, les republicanes i intransigents.

La denúncia ultraespanyolista contra Cambó, Ventosa i Puig i Cadalfach

Mentre a les Corts es debatia el text elaborat per la comissió extraparlamentària, l'11 de febrer Bordas va presentar una denúncia

a la sala criminal del Tribunal Suprem contra els diputats a Corts, Francesc Cambó i Joan Ventosa Calvell, el president de la Mancomunitat, Josep Puig i Cadafalch, i els consellers que havien subscrit "la petición de autonomía integral de 19 de noviembre de 1918 y el Estatuto de 26 de enero de 1919 por rebelión, haber comprometido la paz e independencia del Estado, desorden público y sedición" (AHN). El president de la Liga Patriótica va exposar que, d'acord amb l'article 47 de la Constitució del 1876 –que tractava del processament de senadors i diputats–, acudia a l'alt tribunal per demanar justícia. Al·legava que Ventosa Calvell, al novembre del 1917, havia estat nomenat ministre d'Espanya i "juró guardar fidelidad a la Patria, mediante prestarlo ante la persona de S. M. el Rey en representación de la Nación". I durant aquest temps i per raó del seu càrrec, Ventosa, "en uso de su perfecto derecho, pudo enterarse de los negocios de Estado y hacerse completo cargo del estado de opinión en las esferas del Gobierno de España".

Això, considerava Bordas, també podia aplicar-se a Cambó, que va ser ministre a partir del març del 1918, i afegia que "desde el momento que aquellos diputados dejaron de ser ministros de la Corona [...] dieron comienzo a su labor para promover a la Nación española el tremendo conflicto que supone el problema planteado al Poder Constituido formulando ante el mismo, de acuerdo con otras persones que se dirán, la petición de Autonomía Integral para Cataluña, mediante subscribir las bases de la misma, entregadas al Excmo. Señor Presidente del Consejo de Ministros en 29 de noviembre de 1918, suponiendo que era toda Cataluña quien, por las personas que subscribían, formulaba la petición".

Per tal d'aconseguir el seu propòsit, continuava l'ultraespanyolista, Cambó i Ventosa s'havien posat d'acord amb Puig i Cadafalch "con el objeto de simular un plebiscito de toda Cataluña en cuanto a la petición de autonomía integral para la misma y al efecto". Es referia a la celebració de la Setmana Municipal, on s'havia demanat l'autonomia per a Catalunya. I afegia que els ajuntaments s'havien vist obligats a participar-hi i a donar el vistiplau, ja que "están en

estado precario en cuanto a sus haciendas se refiere y constituye para ellos una esperanza más o menos inmediata o remota, para enjugar sus déficits o para mejorar su situación financiera".

A continuació exposava que, com que no s'havia donat solució a la demanda autonomista, es feia ressò del rumor que deia que Ventosa havia anat a França a entrevistar-se amb el president del consell de ministres per demanar suport a la seva petició, a més del president dels Estats Units. Però que no ho havia aconseguit. I en vistes del fracàs de les suposades gestions paradiplomàtiques de Ventosa —mai del tot esclarides—, els regionalistes s'havien reunit de nou per fer circular entre els municipis catalans "un impreso conteniendo un certificado del acto de la sesión que se suponía celebrada por todos y cada uno de los ayuntamientos, ratificando el supuesto acuerdo de pedir los municipios la autonomía integral", cosa que es va fer el 26 de gener de 1919 al Palau de la Generalitat amb l'assistència dels secretaris i alcaldes dels ajuntaments.

D'aquesta manera s'havia presentat, deia Bordas, "un Estatuto confeccionado bajo aquellos tristes auspicios y han proferido alabanzas los gritos subversivos de «Visca Catalunya Lliure», no han tenido palabras de condenación para los gritos de «¡Muera España!», a que son tan aficionados sus elementos reclutados en el tristemente célebre Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria, y han tenido loanza para el canto odioso para España titulado *Els segadors*". Bordas acusava Ventosa, Cambó i Puig i Cadafalch que "con sus doctrinas, con sus amenazas, con su conducta toda, infiltraron a la masa un espíritu de rebeldía y amor al desorden tal".

Per tant, després d'adjuntar com a proves, entre altres, actes de les sessions de la Setmana Municipal i afirmar que ho eren "toda la prensa española de aquellos días y los documentos de carácter diplomático que necesariamente han de obrar en el Ministerio de Estado", però que ell desconeixia, i considerant, però, "que los hechos relatados podrían constituir delitos de rebelión en grado de tentativa de haber comprometido la paz e independencia del Estado también en grado de tentativa de desórdenes públicos consumados

y de sedición en grado de tentativa" previstos i castigats pel codi penal, el president de la Liga Patriótica, demanava "dirigir contra los inculpados el procedimiento criminal con todas las determinantes de la Ley hasta definitivamente juzgarles".

El 28 de febrer, el fiscal, després d'avaluar i examinar la denúncia, va estimar que la sala criminal, d'acord amb el que es disposava en l'article 269 de la Llei d'enjudiciament criminal —que estableix que, després de comprovar que el fet denunciat no revesteix de delicte, el tribunal s'ha d'abstenir de tot procediment—, "debe abstenerse de todo procedimiento por no revestir carácter de delito los hechos denunciados en la misma, porque los propósitos de los señores que adoptaron los acuerdos a que la misma hace referencia no parece por hoy [*sic*] que pretendan o hayan pretendido llevarlos a cabo fuera de las vías legales". I encara el 6 de març va dictaminar que "no ha lugar a proceder, en vista de la presente denuncia, porque cualquiera que sea el concepto que en el orden moral o político puedan merecer los hechos en la misma [...] no revisten por si solos carácter de delito".

Desenllaç

L'esclat, el 21 de febrer de 1919, de la vaga a Barcelona de l'empresa elèctrica La Canadenca va acabar de cop amb la campanya autonomista. L'anarcosindicalisme, l'enfrontament d'obrers i patrons, els pols de força *real*, va entrar aleshores en joc i va esborrar del centre barceloní les batusses entre separatistes i ultraespanyolistes. De la mateixa manera que havia aparegut, la força de xoc que representava la Liga Patriótica va desaparèixer: sense els separatistes campant per la Rambla, ja no tenia sentit d'existir. La denúncia interposada contra Cambó, Ventosa i Puig i Cadafalch no va ser admesa a tràmit pel Tribunal Suprem, però la fi del debat a Corts a l'entorn del text proposat per la comissió extraparlamentària impulsada per Romanones va tenir el mateix efecte que perseguia el procurador: que Catalunya no tingués un Estatut d'Autonomia i no canviés el

seu estatus polític en el si d'Espanya. L'acció del president de la Liga Patriótica fou tan sols recollida de manera breu pel periòdic dels seus antagonistes, *L'Intransigent*, i després es va oblidar.

Jaime Bordas també desaparegué de l'aparador polític. Durant la Guerra Civil Espanyola fou fet presoner i tancat al Santuari de la Mare de Déu del Collell, a la Garrotxa. A les acaballes de la contesa, les tropes sollevades el van alliberar i fou nomenat secretari de la Delegació d'Abastiments, però va morir poc després, en començar el març del 1942, a Barcelona. En la seva necrològica, *La Vanguardia* el va definir com "un fervoroso patriota y un acendrado españolista", que s'havia distingit en la lluita contra els separatistes. La seva denúncia contra els líders regionalistes entroncava amb el que ja l'any 1919 era un fet habitual: assenyalar les accions, manifestos i articles catalanistes com un delicte de *lesa patria*. Però també va obrir la via per denunciar els impulsors de qualsevol reorganització política de l'Estat –la clau de volta dels temors sobre els quals s'assenta el nacionalisme espanyol (E. Ucelay-Da Cal 2003: 308-327).

Gairebé un segle després, la presentació enguany d'una querella criminal contra el president de la Generalitat, Artur Mas, acusant-lo de "prevaricación, desobediencia, sedición —o alternativamente de rebelión— por su apuesta por el derecho a la autodeterminación de Cataluña", és una mostra més del fil que uneix l'actual ultraespanyolisme i l'iniciat per la Liga Patriótica Española el 1919: el discurs contra les propostes per reformular Espanya no ha canviat.

Referències bibliogràfiques

ARCB (Arxiu del Registre Civil de Barcelona). Partides de defunció de Manuel Miralpeix, núm.149, 22 de gener de 1919, i de Joan Benet, núm. 454, 15 de febrer de 1919.

AHN (Archivo Histórico Nacional). Recurso nº 1168/1919 de Jaime Bordas Figueras contra Francisco Cambó Batlle, Juan Ventosa Calvell y J. Puig Cadafalch sobre rebelión, sedición y desórdenes públicos.

Comunicats de premsa d'Alternativa Española (www.alternativaespanola.com) i de Manos Limpias (www.manoslimpias.es) (anys 2006 i 2014).

Balcells, A., (2010). *El projecte d'Autonomia de la Mancomunitat de Catalunya del 1919 i el seu context històric*. Barcelona: Parlament de Catalunya.

Barris, M.A. (1939). *Memòries*, inèdites (Arxiu familiar).

De Riquer, B. (2013). *Alfonso XIII y Cambó. La monarquía y el catalanismo político*. Barcelona: RBA.

Esculies, J. (2013) . "El nacionalismo radical catalán 1913-1923". *Spagna Contemporanea*, 43, ps. 7-28.

— (2014). *Via fora, lladres! El separatisme català i el teatre patriòtic*. Barcelona: Edicions de 1984.

Esculies, J.; Martínez Fiol, D. (2014). *12.000! Els catalans a la Primera Guerra Mundial*. Barcelona: Ara Llibres.

Francés, J.M. (1962). *Memorias de un cero a la izquierda*. México DF: Editorial Olimpo.

López, M. (2013). *Els Fets del 6 d'Octubre de 1934*. Barcelona: Editorial Base.

Núñez Seixas, X. M. (2010). *Internacionalitzar el nacionalisme. El catalanisme polític i la qüestió de les minories nacionals a Europa (1914-1936)*. Catarroja: Afers.

Ucelay-Da Cal, E. (1979). *Estat Català. The Strategies of Separatism and Revolution of Catalan Radical Nationalism (1919-1923)*. Tesi doctoral. Nova York: Columbia University.

—(2003). *El imperialismo catalán. Prat de la Riba, Cambó, D'Ors y la conquista moral de España*. Barcelona: Edhasa.

Publicacions periòdiques consultades (anys 1918-1919): *El Imparcial, La Vanguardia, ABC, La Veu de Catalunya, L'Intransigent, periòdic nacionalista de joventuts*.